
 Prikaz

Aldo Zanelli
**Eine Analyse der Metaphern
 in der kroatischen
 Linguistikfachzeitschrift *Jezik*
 von 1991 bis 1997**

Verlag Dr. Kovač, Studien zur Slavistik,
 Band 41, Hamburg, 2018, 142 str.

Početak 2018. objavljeno je u hrvatskim medijima nekoliko članaka koji upozoravaju na govor mržnje u hrvatskom znanstvenom časopisu *Jezik*. Istovremeno je u Njemačkoj objavljena čitava knjiga koja kritički analizira časopis *Jezik*, upozoravajući na drastično odbacivanje znanosti u njemu od početka 1990-ih i stavljanje tog časopisa u službu raspirivanja nacionalizma.

Autor knjige je Aldo Zanelli, a naslov u prijevodu glasi “Analiza metafora u hrvatskom lingvističkom stručnom časopisu *Jezik* od 1991. do 1997.”. Zanelli podvrgava analizi članke hrvatskih akademika i čitave HAZU. Navodi da su članci nastajali u okolnostima “obilježenima nacionalizmom, koji je širila vladajuća stranka HDZ” (12).

Cilj mu je istražiti kakve narative ili ideologije o jeziku konstruiraju u tim člancima pomoću metafora (75). Zašto baš metafora? Zato što one svakodnevni jezik velikim dijelom neprimjetno prožimaju i mogu služiti kao sredstva za oblikovanje stvarnosti i za manipulaciju (12). A zašto

baš časopis *Jezik*? Zato što “taj stručni časopis se u nacionalistički usijanoj klimi 1990-ih godina istakao kao sredstvo ‘pohrvaćivanja’ hrvatskoga, a to ‘pohrvaćivanje’ odobrala je vladajuća stranka HDZ” (13).

Bode oči “izmiješanost politike i lingvistike” kod raznih autora članaka u *Jeziku*, među ostalima kod akademika Dalibora Brozovića, koji je “suosnivač HDZ-a i potpredsjednik države nakon osamostaljenja Hrvatske. Stavovi o jezičnoj politici njegove vladajuće stranke unošeni su u lingvistički stručni časopis *Jezik* i kroz Brozovićev članak ‘Programska stajališta HDZ-a o hrvatskome jeziku’ iz 1994.” (13). Posljedica je da se u člancima o jeziku govori s emocionalno-nacionalističkim nabojem, a metafore su birane tako da prikazuju prošlost jezika i njegovo stanje “iz jedne falsificirajuće, pretjerane i dramatizirajuće perspektive” (81).

Ne koriste se da približe lingvističke spoznaje, čak su u suprotnosti s njima, nego da forsiraju svjesno izabrane kutove gledanja (82). Jedna od glavnih tema je zagovaranje jezičnog purizma metaforama poput “jezičnim se čistunstvom mora braniti od komunikacijske agresije drugih jezika”. Takvim metaforama “druge jezike gleda kao neprijatelje, koji svojim riječima hrvatski prljaju i izobličuju. Ovo je pogled tipičan za nacionalistički jezični purizam” (59).

U lingvistici je poznato da jezik ne može biti ni čist ni prljav (40) i da “purizam i uvođenje zastarjelih riječi u suvremeni standardni jezik ili varijantu nisu nešto prirodno, imanentno jeziku, nego su dio jezične politike koju sprovode razni akteri (među njima sveučilišni profesori, nastavnici,

novinari)” (41). A autori članaka u *Jeziku* pomoću metafora predočavaju jezik kao biće s prirodnom sklonošću prema purizmu (83). Na taj način autori svoje purističke stavove prebacuju iz racionalnog diskursa na jednu emocionalno-iracionalnu razinu na kojoj ti stavovi ne mogu biti odbijeni jer ih, navodno, nisu koncipirali dotični lingvisti, nego su sastavni dio samog jezika (77). Time usađuju čitateljima pozitivan odnos prema propagiranom jezičnom purizmu (83). Zanelli naglašava da “u suvremenom lingvističkom stručnom časopisu je već i nekritičko pozitivno gledanje na jezični purizam problematično, a upućivanje na racionalno neshvatljiv ‘jezični duh’ kao izvor tendencija za ‘jezičnom čistoćom’ je više nego problematično jer (...) širom otvara vrata subjektivnosti u lingvistici” (77).

Ovo “pozitivno predočavanje jezičnog purizma u *Jeziku* nije izoliran slučaj u Hrvatskoj nakon 1991.” (76), nego je “forsirano od strane vladajuće stranke HDZ i vodećih lingvista u uzavreloj nacionalističkoj klimi” (76). I “baš purizam i arhaiziranje predstavljali su i predstavljaju dva važna stupa aktivnog razgraničavanja prema srpskome standardu nakon 1991.” (41). Dokaz ciljanog razgraničavanja su metafore iz *Jezika* poput “A s drugima se ne dijeli zajednički jezik, dapače, standardnom je jeziku zadaća da ucrtta međe, da uspostavi komunikacijske barijere, da ocarinjuje uvoz, da bude lozinka kojom se ljudi prepoznaju kao svoji” – što Zanelli komentira na sljedeći način: “Takvo eksplicitno, kao pozitivno predočeno Mi-protiv-Oni-rezoniranje, primijenjeno i na standardnu varijantu, možda je u kontekstu usijanog raspoloženja za vrijeme rata bilo shvatljivo, međutim ipak ostaje iritirajuće, pogotovo

jer je izrečeno u jednom lingvističkom stručnom časopisu” (56-57).

Jezik u člancima časopisa uopće nije jasno definiran, čak se ne radi o jeziku kao sredstvu komunikacije, nego o ideji zasebnog jezika kao primarnog markera identiteta (81). Što se podrazumijeva pod “hrvatski jezik” je proizvoljno, nejasno, neodređeno (81), a pomoću te nedorečenosti pokušava se izbjeći kritičko propitivanje (78).

Svim sredstvima se bježi od kritičkog propitivanja, naprimjer kad zastupnik teze o zasebnom jeziku čuje kao kontraargument “da se televizijske emisije iz Srbije prikazuju u Hrvatskoj bez titlova, a slovenske s titlovima”, i ne zna što bi na to odgovorio, hrvatski akademik ga u članku “naziva ‘žrtvom’ namamljenom u ‘zamku’, i na taj način opravdanom kontraargumentu kako srpske emisije ne trebaju prevođenje poriče bilo kakvu legitimnost” (61). Akademik “Brozović bježi od ‘zamke’ tako što uopće i ne pokušava zasebnost hrvatskoga dokazati lingvističkim argumentima” (61). I “pritom ide tako daleko da kaže da nije važno koliko specifičnosti ima hrvatski naspram drugih jezičnih varijeteta, nego da je bitno samo da ih ima” (62). U članku usto “obilno koristi ratnu metaforiku” (62).

Zanelli analizira članak potpisan od strane čitave HAZU “Hrvatski jezik – poseban slavenski jezik”, zaključujući na kraju da je argumentacijska razina cijelog članka “koliko jedna toliko mizerna”, a napisala ga je “institucija koja si pripisuje najvišu kompetenciju u državi u lingvističkim pitanjima” (66).

Sveukupno “na pitanje postoji li nakon raspada Jugoslavije *srpskohrvatski jezik*,

koji se sastoji od standardnih varijanata i od varijeteta koje one natkriljuju, autori analiziranih članaka iz *Jezika* daju odlučno *Ne* kao odgovor. Osim toga, poriču (...) i da je postojao prije raspada Jugoslavije. Ti stavovi autora tekstova u *Jeziku* mogu se odbaciti na osnovi lingvističke terminologije predočene u ovome radu i ponuđenih definicija. Kod srpskohrvatskog se radi o policentričnom jeziku od njegovog standardiziranja u 19. stoljeću. S pravom se može smatrati da se još uvijek radi o jednom policentričnom jeziku jer jezična struktura se i nakon 1990. nije bitno izmijenila. Policentričnost srpskohrvatskoga vidljiva je kako u znatnim podudarnostima jezične strukture standardnih varijanti, tako i u vrlo visokoj međusobnoj razumljivosti” (20-21). Zanelli navodi također da su kod nas varijante “standardizirane na osnovi istoga dijalekta (štokavskoga) i stoga prema sociolingvističkim definicijama ne mogu biti zasebni Ausbau-jezici” (21). Eksplicitno kaže o svojoj knjizi da “u skladu sa sociolingvističkim postavkama, u ovome radu se ne smatra da postoji zaseban hrvatski standardni jezik” (38).

A zašto domaći lingvisti “među kojima su i autori u *Jeziku*, ipak inzistiraju na hrvatskome i srpskome standardnom jeziku, može se objasniti time što žestoko zastupaju predodžbu, koja je lingvistički gledano prevaziđena, da nacija mora imati zaseban jezik, i tu ideju istosti nacionalnog identiteta i jednog jezika vide kao primarnu, dajući joj prednost pred svim gore navedenim lingvističkim kriterijima” (21).

Onda se vrlo lako može dokazati kako nisu u pravu, što Zanelli demonstrira: “Brozović (...) naprimjer u jednom od analiziranih tekstova piše da je ‘hrvatski’ za-

seban jezik jer ima vlastitih ‘crta’ naspram drugih jezika i da nije bitno koliko takvih specifičnosti ima, nego samo da ih uopće ima. Međutim, time ne uzima u obzir strukturnu minimalnu distancu [*Minimalabstand*] koja mora postojati (...) da bi se moglo govoriti o dva jezika. (...) Kad on, dakle, piše da je nevažno koliko razlika ima, mogao bi i bilo koji hrvatski dijalekt smatrati se zasebnim jezikom” (21). Nadalje, “Babić (...) i autori iz Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (...) negiraju postojanje srpskohrvatskog jezika tvrdnjom da nije moguće sastaviti neki tekst koji bi istovremeno bio i srpski i hrvatski. Točno da nije moguće, ali to je nebitno jer policentrični jezik po definiciji nije mješavina svojih standardnih varijanata. Policentrični standardni jezik se ostvaruje uvijek u konkretnim standardnim varijantama” (21-22).

U vezi policentričnosti, Zanelliju nisu promakla ni najnovija zbivanja pa piše da Deklaracija o zajedničkom jeziku, “predstavljena u ožujku 2017., s potpisima od preko dvjesto intelektualaca iz tih država, poziva se na kontinuirano postojanje jednog policentričnog standardnog jezika i zalaže se, među ostalim, protiv jezične segregacije u Bosni i Hercegovini” (83). Spomenimo da je i Zanelli potpisao Deklaraciju o zajedničkom jeziku zajedno s preko pedeset drugih lingvista, među kojima su Anders Ahlqvist, Ronelle Alexander, Nadira Aljović, Bojan Anđelković, Boban Arsenijević, John Frederick Bailyn, Josip Baotić, Ranka Bijeljac-Babić, Ranko Bugarski, Vesna Bulatović, Daniel Bunčić, Greville Corbett, Oliver Czulo, Ljiljana Dolamic, Rajka Glušica, Radmila Gorup, Camiel Hamans, Jagoda Jurić-Kappel, De-

jan Karavesović, Jana Kenda, Ivan Klajn, Snježana Kordić, Igor Lakić, Gordana Lalić-Krstin, Svetlana Kurteš, Alisa Mahmutović, Olga Mišeska Tomić, Miloš Okuka, Spiros Moschonas, Tatjana Paunović, Mira Peter, Tanja Petrović, Enisa Pliska, Milena Podolšak, Luka Raičković, Katarina Rasulić, Svenka Savić, Marko Simonović, Ljiljana Subotić, Danko Šipka, Dušanka Točanac, Neda Todorović, Aleksandar Trklja, Peter Trudgill, Mladen Uhlík, Hanka Vajzović, Vera Vasić, Elvira Veselinović, Đorđe Vidanović, Ana Ždrale...

Ali u časopisu *Jezik*, “umjesto da se zajednički srpskohrvatski jezik naprimjer poveže s pozitivnim jezičnim slikama i da se istaknu prednosti komunikacijskog prostora koji nadilazi vlastitu naciju ili državu” (82), metafore se, navodi Zanelli, koriste za suprotno: “Kao kompleksni kognitivni fenomeni, koji su svojom upotrebom predodređeni za redukciju informacija, fokusiranje na svjesno izabrane koncepte i usmjeravanje mišljenja, metafore su u *Jeziku* oprobano sredstvo za pravljenje jedne fiktivne alternativne stvarnosti, u kojoj nikad nije postojao srpskohrvatski standardni jezik” (84).

Metafore korištene za prikazivanje povijesti standardnog jezika su u *Jeziku* takve da “metafora ne samo da pojednostavljuje činjenice nego ih falsificira” (48). Tvrdnju hrvatskog akademika da “hrvatski književni jezik ima čvrst kontinuitet od 11. stoljeća do danas” Zanelli komentira kao neodrživu “jer suvremenu nacionalnu oznaku jezika projicira unazad u vrijeme kada niti je postojala hrvatska nacija niti neki jezik koji bi se u današnjem smislu mogao definirati kao hrvatski” (51). Podsjeća također da je znanstveno neutemeljeno kad se

u *Jeziku* “ideja nacije, osjećaja pripadnosti (koji je historijski konstruiran) jedne grupe ljudi, predočava metaforički konceptom *narodne duše* i *narodnog srca*” (74).

Nakon što je opisao proces standardizacije u 19. stoljeću i da je već tada jezik standardiziran policentrično s varijantama, Zanelli konstatira: “Srpskohrvatski jezik je time postojao već znatno prije nego što je osnovana prva jugoslavenska država 1918.” (23). Govori i o NDH, “kojom je vladao fašistički ustaški pokret” (24) i da su tada bili “nacionalizmom uzrokovani pokušaji odvajanja od srpskohrvatskog standarda, praćeni nastojanjem da se uklone riječi koje su smatrane srbizmima, da se ubacuju novokovanice i da se preoblikuje pravopis. Te mjere, međutim, nisu u jezičnoj praksi dale željeni rezultat” (24).

Podsjeća da se u SFRJ “federalizam manifestirao pored ostaloga u jezičnoj politici jer su odluke o službenim jezicima bile prepuštene republikama” (24-25). Nadalje, da se u Novosadskom dogovoru garantirala ravnopravnost varijanata jezika, ravnopravnost ijekavice i ekavice, latinice i ćirilice (25). Također da zakonska ravnopravnost ne može poništiti prirodnu razliku u prestižu između standardnih varijanata nekog policentričnog jezika (25) i da “u slučaju srpskohrvatskoga u doba Jugoslavije bila je srpska varijanta prestižnija od hrvatske jer je imala skoro dvostruko više govornika i jer se glavni grad države, Beograd, nalazio na srpskome području” (25). Govori i o Deklaraciji iz 1967. i kako je ona “nakon hrvatskoga osamostaljenja poprimila legendarne proporcije” (26).

U časopisu *Jezik* se narativ o jeziku kao žrtvi u Jugoslaviji izgrađuje metaforama (82) jer “svjesno izabrane metafore mije-

njaju pogled na nešto i mogu izmanipulirati recipijente na određene radnje” (34). To “naknadno stiliziranje hrvatskoga u jezik-mučenic u doba SFRJ je neumjesno, a uklapa se u mit o vlastitoj naciji kao žrtvi koji su konstruirali nacionalno nastrojenu hrvatski povjesničari” (80).

Zastupnici narativa o zasebnom jeziku i sebe metaforama oblikuju u žrtve i branitelje, a svakoga tko dovodi u pitanje ideju o zasebnom jeziku predočavaju kao agresora ili prijetnju (80). Pripisuju mu i “kriptojugoslavenstvo”, a “oznakom ‘kriptojugoslavenski’ se perfidno istovremeno insinuiraju ‘nacionalna’ nepouzdanost i simpatije prema iščezlom jednostranačkom sistemu” (56). “Nastojanja da se njeguje zajednički standardni jezik se metaforički stalno negativno prikazuju (...) kao uništavajuća prirodna katastrofa, kao prašina koja ograničava pogled, kao opijajuća supstanca koja zamagluje osjetila ili kao bolest. Hrvatski lingvisti koji gaje simpatije za srpskohrvatski kao zajednički jezik predočavaju se kao pijani ili bolesni. Ponovno potencijal za uvjeravanje i manipulaciju čitateljima leži u implikacijama koje metafore proizvode: od prirodnih katastrofa mora se čovjek štititi koliko god može, prašina se mora otkloniti, nakon pijanstva i bolesti treba slijediti otrežnjenje i ozdravljenje” (81).

U člancima sve vrvi od slika rata, borbe, bitke (48-49, 53, 71), a i eksplicitno se spominje rat (69). Urednik *Jezička* “Babić implicira ovdje (na historiografski više nego sporan način) jednu liniju koja od suradnje na zajedničkom jeziku vodi direktno do međunacionalnog rata (...). Pretjeranost takvih implikacija u skladu je s cjelokupnom slikom članka, u kojem Ba-

bić na drugome mjestu konstruirao ‘neprijatelje hrvatskoga jezika’ i izjednačava ih s ‘neprijateljima hrvatske slobode’” (69). Ta “ratna metaforika je mogla baš u vrijeme kad je zaista bio srpsko-hrvatski rat imati poseban utisak na čitateljstvo” (80). Korištenje ratne metaforike nije prestalo s okončanjem rata. Zanelli navodi istraživanja iz 2013. godine koja pokazuju da je ratna metaforika ostala vrlo prisutna u raspravama o jeziku (80).

Jezik kao žrtva “izložena napadima izvana i iznutra” (49) prikazuje se i pomoću biblijske metafore izlaska iz Egipta: “Jugoslavija je Egipat, hrvatski jezik je tamo porobljen, a odlazak iz Egipta u obećanu zemlju je za jezik osamostaljenje Hrvatske. (...) Predočavanje jezika kao tlačene žrtve, koje se metaforama forsira u raznim člancima *Jezička*, ima u ovoj groteskno dramatičnoj metafori svoj vrhunac” (60).

Metafore u *Jezičku* svojim implikacijama uvjeravaju i manipuliraju čitatelje (81), ponavljajući se u istome članku i u drugim člancima iz različitih godina, što pojačava njihov učinak (52-53). “Te metafore djeluju u člancima renomiranih hrvatskih lingvista, objavljenim u lingvističkom stručnom časopisu s dugačkom tradicijom” (84). A što pritom u njima nedostaje lingvistike, to je pokazatelj odnosa prema jeziku u Hrvatskoj nakon 1991. (84).

Snježana Kordić
Zagreb